

הכרת הטוב

בעה"ת

שמות א ה: ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף:

ויקם מלך חדש- רב ושמואל חד אמר חדש ממש. וחד אמר, שנתחדשו גזרותיו: אשר לא ידע- עשה עצמו כאלו לא ידע:

שמות רבה א: אשר לא ידע את יוסף, וכי לא היה מכיר את יוסף, א"ר אבין משל לאחד שרגם אוהבו של המלך, אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה בי כך, לכך כתב עליו המקרא כלומר היום אשר לא ידע את יוסף, למחר הוא עתיד לומר לא ידעתי את ה'.

רמב"ן שמות יג טז: וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו.

ספר החינוך מצוה לג (כיבוד אב ואם): משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלהים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המדה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא.

לחם אבירים לג: כשהמוסר הכללי היינו להכיר תודה לבורא כל עולמים על כל הטוב והחסד שהוא גומל עם כל בריותיו בכלל ובפרט אם המוסר הזה מתרפה ושוכחים בעוז אל עליון אז מתעוררים במקומו מוסרים אחרים חדשים מקרוב באו אשר לא שערום אבותינו ובל ידעו ובל יבינו כי מקור המוסר הלא אך זה שלא להיות כפוי טובה לאדון הכל ב"ה. וכשאינם לוקחים לב להמוסר העקרי הלזה אז כל מגמת המוסרים אחרים מתרכזת לנגח נגד המוסר האמתי ועד שמתברכים בלבבם לאמר כי אך הם המוסריים ביותר ומדברים סרה על ד' ועל משיחו ועל עבדיו הנאמנים ונשקעים בבוץ הרשעה והשחתת המוסר. אולם לא יעברו ימים רבים ויכירו גם הם את ריקות המוסריות שלהם כי כן כל זמן שהמוסר העליון של הכרת אלהים חי העולמים ב"ה איננו מופיע בהדר מוסרו אין שום מוסר שבעולם והכל נתרוקן נימם ונאפס.

מסכת ברכות דף נח עמוד א: הוא היה אומר: אורח טוב מהו אומר- כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח- לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר- מה טורח טרח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי, כל טורח שטרח בעל הבית זה - לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו.

קהלת רבה פרשה ז: וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנא' וימת שמואל... ואיש במעון, א"ר שמואל בר נחמן הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק וזה הרשע עושה לו מרזיחין, אמר ר' יהודה ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד כאילו כופר בעיקר.

ספר חסידים קפה: לעולם לא יהא אדם כפוי טובה, כי ממהרים ליפרע ממנו, שהרי נבל היה כפוי טובה לדוד ועבדיו, ששומרים צאנו וחומה היה עליהם, שנא' חומה הי' עלינו גם לילה גם יומם וכו', מת לעשרת הימים, ושמעני שהיה עשה לו רעה גדולה מזו, לא מת. אלא שמעי בעבור שהיה קרוב לשאול, לא היה כפוי טובה, אבל דוד ואנשיו היו קרובים לנבל ועשו לו טובה, וכפוי טובה היה, לפיכך מיהרו להפרע ממנו. (ויבא המלך דוד עד בחורים ונהג משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן גרא יצא ונקלל)

רמב"ן דברים לב: ולפי דעתי, העושה טובת חנם יקרא נדיב ומשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל... ולכך אמרו על נבל הכרמלי (ש"א כה כה) כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו, כי דוד עשה עמו טובה גדולה ושמר את כל אשר לו, והוא לא רצה לשלם לו גמול ויעט במלאכיו ויבזהו.. ויתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם.

תנחומא שמות טז: בשעה שא"ל הקב"ה למשה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה א"ל משה רבון העולם איני יכול מפני שקבלני יתרו ופתח לי את פתח ביתו ואני עמו כבן, ומי שהוא פותח פתחו לחבירו נפשו הוא חייב לו, וכן את מוצא באליהו בשעה שהלך אצל צרפית האלמנה מת בנה התחיל מתחנן ואמר הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי ולא עוד אלא כל הפותח פתח לחברו חייב בכבודו יותר מאביו ומאמו... וכך אמר משה לפני הקב"ה רבון העולם קבלני יתרו ונהג בי כבוד אלך שלא ברשותו?! לכך כתיב וילך משה וישב אל יתר חותנו.

רש"י שמות ז: אמר אל אהרן לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה ע"י לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן.

רש"י שמות ח: אמר אל אהרן לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה ע"י אהרן

במדבר רבה פרשה כב: וישלח אותם משה אמר הקב"ה למשה נקם נקמת- אתה בעצמך, והוא משלח את אחרים? אלא מפני שנתגדל בארץ מדין אמר אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה, המשל אומר בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן.

שמות רבה פרשה לא: ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו, למה לכלב אמר הקב"ה חייבים אתם לכלבים שבשעה שהרגתם בכורי מצרים והיו המצריים יושבין כל הלילה וקוברין מתיהם והכלבים נובחין להם ולישראל אינן נובחין שנא' (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, לפיכך אתם חייבים לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו.

ירושלמי תרומות: מעשה בטבח אחד בציפורין שהיה מאכיל ישראל נבילות וטריפות פעם אחת שנתה יין בערב שבת ועלה לגג ונפל ומת והיו כלבים מלקקים בדמו אתון שאלו לר' חנינא מהו מירמיתי מן קמיהון אמר לון כתיב ובשר בשדה טריפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו וזה היה גוזל את הכלבים ומאכיל את ישראל אמר לון ארפונון דמדידהון אינן אכלין.

משנ"ב סימן שכד יש נוהגין ליתן חטים לפני עופות בשבת שירה ואינו נכון שהרי אין מזונותן עליך: (מג"א)
ערוך השולחן אורח חיים שכד סעיף ג יש מתרעמים על מה שהמנהג בשבת שירה לזרוק חטין לפני העופות והרי אין מזונותן עליך אבל נ"ל דמנהג ישראל תורה שהרי אין אנו טורחים בשבילם אלא בשבילנו דמרגלא בפני ההמון שהעופות אמרו שירה על הים ולכן אנו מחזיקין להם טובה וא"כ הכוונה כדי לזכור שמחת שירת הים ולית לן בה. ויש מי שכתב כיון דכונתינו לשם מצוה מותר.

שמות פרק יג פסוק יג: וְכָל פֶּטֶר חֶמֶר תִּפְדֶּה בְּשֵׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעֲרַפְתּוּ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָה תִפְדֶּה:
רש"י: שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים, שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים טעונים מכספם ומזהבם של מצרים:
ספר חסידים תרסה: כי אין מדה רעה כמו כפוי טובה, אפי' כנגד הבהמה אמרה תורה אל תהי כפוי טובה, שנא' ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו, לפי שכלב עזר שהזאבים לא הביאו הבהמה ביער, הרי נשאר לך החלב והעור, לכך אל תהי כפוי טובה ותן לו הטריפה. כתיב לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם, ודוד דרש שלום חנון בן נחש מפני אביו:

תלמוד ירושלמי מסכת תרומות פרק ח דף מו חד בר נש זמין חד רבן ואייתיב כלבא גביה אמר ליה ביזיון אנא חייב לך אמר ליה רבי טיבו אנא משלם ליה שביין עלון לקרתא עאל חד מינהון בעא מינסב איתתי ואכל ביציו.

ויקרא רבה פרשה לד: אימתי פרע לו הקב"ה. ר' ליעזר בנו שלר' יוסי הגלילי אמ' בימי שאול, ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי וגו' (שמואל א' טו ו). וכי עם כל בני ישראל עשה יתרו חסד והלא עם משה בלבד עשה, אלא ללמדך שכל מי שהוא עושה חסד עם אחד מגדולי ישראל מעלין עליו כילו שהוא עושה חסד עם כל ישראל. והרי דברים קל וחומר, ומה אם מי שעשה חסד עם מי שהיה חייב לו ראה מה פרע לו הקב"ה שכרו, מי שהוא עושה חסד עם מי שאינו חייב לו על אחת כמ' וכמ'.

בראשית רבה פרשה עט ויחן את פני העיר, חנן את הפנים שבעיר התחיל משלח להם דורונות, ד"א ויחן את פני העיר, התחיל מעמיד הטליסין ומוכר בזול, הדא אמרת שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו.

שיטמ"ק ב"ק: בירא דשתית מיניה מיא וכו'. וכתב הרב המאירי ז"ל וז"ל אף על פי שראוי ליהרהר שלא לבזות שום אדם בעולם מכל מקום ראוי להזהר בזה תכלית האזהרה במה שנתכבד בו ונשתמש בו שלא יהרהר לבזותו כלל וכל העושה כן יורה על פחיתות מדה וסגנון טבע פחות ונמאס ודרך צחות אמרו בירא דשתית מיניה וכו'. ע"כ:

וספר רבנו ז"ל על רבו הריא"ף ז"ל שאירע לו ענין זה עם איש אחד ולא רצה לדון אותו כלל כדי שלא ידון אותו במה שיבא לו היזק ממנו ונמנע זה מניעה גמורה וזה שהוא ז"ל חלה ונכנס אצל אדם אחר במרחץ שהיה לו בביתו ונתהנה מהמרחץ הנזכר אחר כך זימן אותו ושישב אצלו עד שיבריא וכיבד אותו הרבה ועשה עמו טובה והבריא. ובהמשך הזמן על האיש הוא מטה ידו וירד מנכסיו ונשבר בערבונות וזולתם ונתחייב לתת ממון לבעלי חובות וירד עד שהוצרך למכור המרחץ הנזכר ולשום אותו לבעלי חובותיו. ואמר רבנו יצחק ז"ל לא אדון ולא אורה במרחץ הזה לא במכר ולא בשומא ולא בשום דבר המתיוחד בו לפי שנתהניתי ממנו. ואם היה זה בדומם שאין לו הרגשה כל שכן וק"ו בני אדם המרגישים בהיזק ובתועלת שיהיה זה שנוי לעשותו והעושהו יוצא משורת המוסר ודרך ארץ. ואמר ואפשר לפרש כמה שאמרו לא לידון איניש לא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה שיהיה סבת מניעתם ז"ל לדון למאן דרחים לשתי סיבות האחד שלא יטה לזכותו והשנית שאם אפשר שיציל את נפשו וידון אותו כפי שורת הדין היה בזה משלם רעה תחת טובה ואם היה זה במי שקבל הנאה מבשר ודם כל שכן וק"ו באלוה יתברך שממנו נשפע הטוב הגמור שראוי להודות לו הודאה גמורה ולא יעשה מה שיקניטנו ולא מה שהוא שנוי לו:

מדרש תנחומא פרשת שמות סימן יא: ותבאן אל רעואל אביהן ותאמרן איש מצרי הצילנו וכי בדמות איש מצרי היה משה? אלא אלולי איש מצרי שהרג משה לא היה נכנס למדין, משל לאחד שנשכו ערוד והיה רץ לתת רגליו לתוך המים ונכנס בנהר וראה תינוק אחד שהיה שוקע במים ושלח ידו והעלה אותו, א"ל התינוק לולי את הייתי מת, א"ל לא אני הצלתך אלא אותו הערוד שנשכני וברחתי ממנו הוא הצילך, כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים, אמר להן משה אותו המצרי שהרגתי הוא הציל אתכם, ולכך אמרו לאביהן איש מצרי כלומר מי גרם לזה שבא אצלנו איש מצרי שהרג.

דברים פרק כג: לא יבא עמוני ומואבי בקהל יְדוֹד גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא יָבֹא לָהֶם בְּקֹהֶל יְדוֹד עַד עוֹלָם: ... לֹא תִמְעַב אֲדָמִי כִּי אֶחָיִךְ הוּא לֹא תִמְעַב מִצְרַי כִּי גֵר הָיִיתָ בְּאֶרֶץ: בְּנִים אֲשֶׁר יִנָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בְּקֹהֶל יְדוֹד:
רש"י: לא תתעב מצרי- מכל וכל וע"פ שזרקו זכורכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק.
רמב"ן: והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם, שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי (בראשית יד טז), ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה (שם יט כט) והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה.

